

Kendisini Farklılaştıran Üniversite Öğrencisi Dünyayı da Farklılaştırır

Prof. Dr. Erhan Erkut

MEF Üniversitesi Rektör Yardımcısı

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı

Türkiye’de ortalama bir lise mezunu, üniversiteyi ne yazık ki bir amaç olarak algılıyor. Yıllar süren anlamsız ve yıpratıcı bir yarış sonrası üniversiteye girdiğinde işin zor kısmının arkada kaldığını ve bundan sonrasının kolay olacağını düşünüyor. Oysa bu çok büyük bir yanılğı. Ülkemizde kültürel, tarihi ve ekonomik nedenlerden dolayı üniversite öncesi eğitim ne yazık ki hiçbir zaman eleştirel ve analitik düşünen, gerçeği arayan, meraklı, kendine güvenen, bağımsız ve ömür boyu profesyonel başarı için gereken yetkinliklere sahip bireyler yetiştirmeyi hedeflemedi. Üstüne üstlük dünyada eşi benzeri az bulunan cinsten, çoktan seçmeli, tek bir sınava dayalı merkezi yerleştirme sistemi, Türk orta eğitim sistemini tümüyle çökertti. Öğrenciler zamanlarını ve paralarını üniversite ile ilgisi olmayan “üniversiteye hazırlık” programlarına harcadılar. Bir ülkenin geleceğinin ancak bu kadar başarılı bir şekilde karartılabileceğini, hatta sabote edilebileceğini düşünüyorum. Bu eğitim faciasının günahı da sevabı da bize ait; bozan da, düzeltmek zorunda olan da biziz. Peki, bu çağ dışı sosyal deney sırasında yıllardır yanlış yönlendirdiğimiz gençlerimize ne olacak? Konu üzerine cilt cilt kitaplar yazılabileceğinin farkındayım. Ben sadece öğrencilerin işine yarayabileceğini umduğum bazı pratik önerilerde bulunacağım.

Önemli bir saptama ile başlamamız gerekiyor: Ortaöğretim sizi ne üniversiteye ne de hayata hazırladı. Aşağıda özetlemeye çalışacağım üzücü durum, her lise mezunu için geçerli değil. Örneğin IB (Uluslararası Bakalorya) eğitimi veren liselerden gelen mezunlar aşağıdaki tipten oldukça farklılar; çünkü IB eğitimi ezbere dayalı değil, serbest düşünmeyi ve yaratıcılığı destekliyor, öğrencinin kişisel gelişimine ve ders dışı eğitime önem veriyor. Ancak, ilginçtir ki üniversite sınavımız IB eğitiminden geçmiş öğrencilerin Türkiye’de üniversiteye girmesini zorlaştırıyor. Yani ülkede bu işi doğru yapanlar var ama çağdışı sınav sistemimiz onları da yurt dışındaki üniversitelere yönlendiriyor.

Durum vahim: Türkiye’de birçok lise mezununun başarılı olmak için gereken yetkinliklerin önemli bir kısmından yoksun olduğunu gözlemliyoruz. Özdeğerlendirme, hedef koyma, planlama, zaman yönetimi, grup çalışması, analiz ve sentez yapma, problem çözme gibi çok temel beceriler birçok öğrencide zayıf. İletişim becerileri de yetersiz. Bırakın artık neredeyse bir zorunluluk durumuna gelmiş olan İngilizce’yi, birçok öğrenci kendisini Türkçe bile ifade edemiyor. Kompozisyon yazma, topluluğa hitap etme ve hatta dinleme becerileri, olması gereken düzeyde değil.

Çok gelişmiş olan ezbere dayalı ve çoktan seçmeli sınav teknikleri ise maalesef başarı için ne gerekli ne de yeterli. Çünkü bu sistem başarının, dolayısıyla yaşam doyumunun önemli bir parçası olan öğrenme motivasyonunu öldürmekte. Daha da önemlisi gerçek hayatta pek çok problemin tek bir doğru cevabı yok. Problemlerin çözümü çok boyutlu düşünebilmeyi, farklı olasılıkları değerlendirebilmeyi ve farklı çözümler üretebilmeyi gerektirir. Bu da ancak çocuk ve gençlerimize eğitim sistemimizin yaptığı gibi sadece bilgiyi depolayıp sınavdan sınava kullandırarak değil, bilginin gerçek hayatla bağlantısını kurdurarak, kafalarında bilgiyi evirip çevirmesini ve kendisine mal etmesini sağlatarak başarılabilir.

Teknoloji ile iç içe büyümelerine karşın yeni kuşakların iletişim ve bilgisayar teknolojisi ile ilişkileri video oyunları, Facebook, Twitter ve SMS ile sınırlı. Google ile basit bir arama yapmayı araştırma yapmak

saniyorlar. Oysa bilgi çağında yaşayan yeni kuşakların en büyük misyonu, doğru kaynağa ulaşabilme ve onca bilgi kirliliğinden doğru bilgileri filtreleyebilme yetisini kazanmak olmalı.

Temeli cehalete dayalı olan, bilgiye, öğrenmeye, kişisel gelişime değer vermeme eğilimi de sıkça görülüyor. Öğrenciler arasında birbirlerine saygı seviyesini düşük, ama otoriteye saygı seviyesini olması gerektiğinden yüksek buluyorum. Yapıcı tartışma ortamına yabancılar ve fikirlerin farklılığına toleransları oldukça düşük. Bunun en önemli sebebi özgüven eksikliği. Kendilerine ve fikirlerine güveni az olan bireylerin tipik özelliği karşıdakinin farklılığını tehdit olarak algılama ve korkuya kapılma. Bu nedenle karşı fikirleri olması gerektiği gibi akılla, verilerle çürütmek yerine, karalayarak ya da saldırarak susturmayı tercih ediyorlar.

İnternette bedava müzik ve video indirmekten tutun, her fırsatta kopya çekmeye kadar, etik değerler konusunda farkındalıkları ve dolayısıyla duyarlılıkları yok denecek durumda. Sosyal farkındalık ve çevre bilinci de ne yazık ki düşük seviyede. Öğrencilerin büyük çoğunluğunda iş deneyimi yok ve dünya algıları oldukça yüzeysel ve yapay. Uluslararası deneyimleri de yok denecek kadar az ve dolayısıyla önyargı seviyeleri yüksek.

Bütün bunlara ek olarak dünyanın her ülkesinde görülen Y kuşağı (Y kuşağı, 1980 sonrasında doğan ve dijital teknolojilerle büyüyen, teknoloji tutkunu kuşağa verilen addır) özellikleri maalesef gençlerimizde de görülüyor: kısa vadeli hedeflere odaklanma, kısa dikkat süresi, uzun süreler için konsantre olamama, gereken çabayı sarf etmeden ödül kazanma beklentisi. Bu özellikler de gençlerin yetişkinliğe geçiş sürecini zorlaştırıyor.

İçinde bulunduğu durumdan dolayı suçlanacak en son kişi öğrencinin kendisidir. Öğrenciye incecik bir iğne batırarak isek, çuvaldızı toplumun geri kalanı (ebeveynler, öğretmenler ve eğitimi yönetenler) fazlasıyla hak ediyor. Ama öğrenci için sonuç aynı: Ortaöğretim sizi ne üniversiteye ne de hayata hazırladı. O zaman ne yapacaksınız? İlk önce şunların farkına varmalısınız: Üniversiteye girmekle işiniz bitmedi, daha yeni başlıyor.

Üniversite, gereken dönüşüm için son şansınız; orada kendinizi yeniden programlamanız gerekiyor. Üniversite eğitiminiz boyunca pasif kalıp bilgilendirilmeyi beklerseniz fırsatı kaçırsınız-eğitiminiz kendi sorumluluğunuz. Şimdi üniversite öğrencileri olarak, eğitiminizin sorumluluğunu almalı ve kendinizi hayata hazırlamalısınız.

Aynılışma ve farklılaşma: Şöyle bir üniversite mezunu getirin gözünüzün önüne: donanımlı bir üniversitede işletme okumuş, bazı derslerden kalmış olsa da 4 yılda mezun olabilmiş, üniversitenin öğretebildiği kadar İngilizce biliyor, derslerinde başarılı olabilmek için kulüp faaliyetlerine pek katılmamış, zamanında mezun olabilmek için staj yapmamış, yabancı dilindeki yetersizlikten çekindiği için de yurtdışı değişim programına katılmamış. Böyle bir öğrencinin iş bulma şansı nedir? Girdiği organizasyona katkı sağlama şansı nedir? Dünyayı değiştirme şansı nedir?

Sevgili Arman Kırım Hoca 'Bana Bi Akıl Ver Hocam' kitabında yukarıda bahsettiğim soruna "emtialaşma" (aynılışma) adını veriyor. Her yıl binlerce üniversite mezununun Türkiye'de iş dünyasına katılmaya çalıştığı bir ortamda aynılışan bireylerin tek bir rekabet şansı kalır: ücret. Emtialaşan üniversite mezunu da asgari ücret peşinde koşmaya mahkumdur.

Gallup'un Başkanı Jim Clifton'un 'Yaklaşan İş Savaşları (The Coming Jobs War)' kitabında ürkütücü bir iddiası var: Tüm dünyada 3 milyar kişi kaliteli iş peşinde iken, dünyada sadece 1,2 milyar kaliteli iş var ve dünya nüfusu kaliteli iş sayısından daha hızlı artıyor. (Burada kaliteli işten kastedilen üst düzey yöneticilik

değil; tam zamanlı, sürekli ve sosyal güvenliği olan iş.) Yani üniversite mezunlarının işsiz kalması sadece Türkiye'ye has bir olgu değil, dünyanın her tarafında görülüyor ve gelecekte daha da çok görülecek. Kaliteli iş için kaliteli insan gücü ve kendini diğerlerinden ayırtılabilmemiş mezun gerekli.

Her üniversite mezununun iş peşinde olduğunu düşünmemek gerekir. Hatta, üniversite mezunlarının hiç olmazsa bir kısmı iş aramak yerine başkalarına iş alanı yaratacak girişimlerin peşinde olacak. Dünyanın içine düştüğü ekonomik bunalımdan çıkmamızı sağlayacak olan, devletler veya büyük şirketler değil, girişimciler olacak. Ama başarılı bir girişimci olabilmek için de öğrencinin kendisini eğitmesi ve farklılaştırması gerekiyor.

Üniversite eğitiminin hedefi iş bulmak veya iş kurmak değil, öğrencinin hakikati aramasına, kişisel gelişimine, potansiyeline erişimine yardımcı olmak ve önünde yeni ufuklar açmaktır. Bu açıdan bakıldığında da emtialaştırarak bir eğitim reddedilmeli. Özetle, hedefi ne olursa olsun, öğrenci ayrılaşmadan uzak durmalı ve kendi hedefleri yönünde farklılaşmalıdır.

Peki, başarı için yetenek gerekli mi? Forbes dergisinin baş editörü Geoff Colvin, Türkçeye 'Yetenek Dediğin Nedir ki' olarak çevrilmiş olan 'Talent is Overrated' kitabında çok önemli bir saptama yapıyor: Colvin'e göre, en üst düzey performans (satranç, yüzme, cerrahi, pilotluk, keman, edebiyat, yöneticilik ...) üzerine yapılan yüzlerce akademik çalışmanın hiçbirinde "yetenek" girdisinin etkisi kanıtlanamıyor. Belki daha da ilginç, en üst düzey performans gösterenlerin birçoğu ortalama zekâya ve hafızaya sahip ve deneyim de en üst düzey performansı açıklıyor. Buna karşılık üst düzey performansı en iyi açıklayan faktör ise "kasıtlı talim" olarak tercüme edilebilecek "deliberate practice" yani daha yalın bir Türkçe ile "çok çalışmak". Bu kitabın aslında bireyi serbestleştirici bir mesajı var. Colvin, "azmeden herkes başarılı olabilir" diyor. Öte yandan "ne yapayım, başarılı olamam çünkü yeteneğim yok veya zeki değilim" şeklindeki söylemleri de geçersiz kılıyor. Yani top sizde. Azmeden herkes yapabilir!

Kırımlı'nın, Clifton'un ve Colvin'in mesajlarını bir araya koyduğumuzda ortaya çıkan resim özetle şu: Dünyada (ve tabii Türkiye'de) kaliteli iş, var olan iş gücünden az. Farklılaşmazsan kaliteli işe ulaşman ve dünyayı değiştirmen pek mümkün değil. Başarılı olmak için yetenek, zekâ, hafıza veya deneyimden çok daha önemli olan etken ise azim ve çok çalışmak. Bunları birleştirdince öğrencilere verilecek önemli bir öğüt ortaya çıkıyor:

Çok (ve akıllı/planlı) çalışarak farklılaşmak başarı olasılığınızı artıracaktır.

Bu noktada, Türkiye'deki üniversite öğrencilerinin işinin çok da zor olmadığını (bazı çekincelerle birlikte) belirtmek gerekiyor. Yukarıda anlatmaya çalıştığım gibi, lise mezunlarının yetenek havuzu pek derin değil. Bu saptama bir ülke için üzücü olmakla birlikte, bireyler için cesaretlendirici. Yaştlarınız değer verilen niteliklerden ve yetkinliklerden ne kadar yoksun ise, sizin kendinizi farklılaştırıp öne çıkarmanız o kadar kolay olur. Diğer bir deyişle, hızlı hareket edip kendisini geliştirebilen öğrenciler, ortaöğretim sisteminin hemen hemen bütün öğrencileri geri bırakmış olmasını, kısa zamanda avantaja çevirebilirler.

Hangi yönde çok çalışmak?

Bilgiler: Birçok öğrencinin varsayımının tersine, ders kitaplarında bulunan standart mesleki bilgiler sizi diğerlerinden ayırtmak için yeterli değildir. Örneğin, İşletme bölümü mezunu iseniz muhasebe bilmeniz, pazarlamanın temel prensiplerini sayabilmeniz, faizli nakit akışı hesaplarını doğru yapabilmemiz, stratejik

planlamanın ana hatlarına hâkim olmanız işvereni şaşırtmaz - toplum bunları her işletme mezunundan bekler. Ancak, Türk vergi sisteminin yanında Amerikan ve Avrupa vergi sistemlerine de aşına iseniz, özellikle çok uluslu şirketler için daha da ilginç bir aday haline gelirsiniz. Veya daha ders programınıza dahil olmamasına karşın yeni çıkacak olan Türk Ticaret Kanunu'nun işletmelerin fonksiyonel alanlarına olası etkilerini biliyorsanız (veya en azından bu konu üzerinde düşünmeye başlamış iseniz), birçok kurum için daha yararlı olabilecek bir adaysınızdır.

Özetle, herkesin bilmesi beklenen dünkü bilgilerden çok, kurumlara yarın gerekli olacak konulara hâkimseniz farklısınızdır. İşte bu yüzden derslerde verilen bilgiler ile yetinmeyip kütüphanedeki magazin ve dergileri takip etmeniz, alanınızdaki kongre ve seminerlere katılmanız ve öğretim üyeleri ile dersler dışında da görüşmeniz önemlidir.

Yetkinlikler: Belki bazı öğrencileri şaşırtabilir ama çok sayıda işverenle yapmış olduğum görüşmelere dayanarak, profesyonel yaşamda başarı için gereken yetkinliklerin kitabı/mesleki/teknik bilgilerden önde geldiğini söyleyebilirim.

Şirketler 22 yaşındaki bir üniversite mezununa gerekirse birkaç haftalık bir uzaktan eğitim ile kitaptaki bilginin önemli bir kısmını aktarabilirler. Ama yetkinlik geliştirmek (hele belirli bir yaştan sonra) daha zor olabilir. Üniversite yıllarında bilinçli bir gayret ile iletişim, dinleme, grup çalışması, sunum teknikleri, planlama ve zaman, stres, proje yönetimi yetkinliklerini geliştirmeniz, kanımca en az derslerde öğrenebilecekleriniz kadar önemlidir. İdeal bir dünyada bu yetkinliklerin çoğunun ortaöğretimde geliştirilmiş olması ve üniversitede cilalanması gerekir. Ama daha önce de belirttiğim gibi, eğitim sistemimiz ne yazık ki ideal durumdan epey uzak. Bu tür yetkinlikleri sadece bilgi edinerek geliştiremezsiniz. Uygulama yapmanız şarttır. Örneğin iletişim, sunum teknikleri ve analitik düşünme yeteneklerinizi geliştirmeye yönelik olarak tasarlanmış bazı derslerinizi bu yönde önemli birer fırsat olarak değerlendirebilirsiniz. Becerilerin geliştirilmesinde öğrenci kulüpleri, spor takımları, grup projeleri ve yarı-zamanlı çalışma fırsatları büyük rol oynar.

Çok boyutlu farklılaştırma karnesi: Her birey farklıdır. Kötü eğitim sistemleri imalat hattı gibi çalışarak bireyleri tek tipleştirmeye çalışır. Ama sisteme karşın farklılaşmak da elimizdedir- özellikle üniversite sıralarında. Aşağıda bireylerin üniversite döneminde ne şekillerde farklılaşabileceklerinden bahsedeceğim. Olası birçok boyuttan sadece beş tanesini ele alıp her boyutta sadece üç farklı seviyeyi konumlandıracağım. Bu tabloyu iki yönde de büyütme mümkün ama temel mesajı vermek için bu tablonun yeterli olduğunu düşünüyorum.

Boyut	Orta	İyi	Pekiyi
Dil	Türkçe	+ İngilizce	+ Rusça veya Çince
Bilgisayar	Word	+ Excel	+ Programlama
Sektörü Tanıma	Derste Proje	+ Staj	+ Yarı zamanlı iş
Dünyayı Tanıma	Dersler	+ Değişim Programı	+ Çalışma hayatı
Çok Yönlülük	Sertifikalar	+ Kulüpler	+ Hobiler

Dil:

• **Türkçe:** Maalesef yaygın algı, Türkçeyi iyi kullanmanın önemini yitirmiş olduğu şeklinde. Ancak, kanımca kendi dilini iyi kullanamayan bir birey, öğrendiği yabancı dilleri de iyi kullanamayacaktır. Dolayısıyla Türkçe yetkinliğimize sürekli yatırım yapmamız gereklidir. Dildeki yetkinliğiniz çevrenizdekilerle kuracağınız

iletişimin kalitesini artırır. Bu konuya önem verirseniz, sizi profesyonel hayatınızda öne çıkartacak bir farklılığa kavuşabilirsiniz. Çünkü işverenler için sadece bir konuyu iyi bilmeniz değil, bildiklerinizi ifade edebilmeniz de büyük önem taşır.

- **İngilizce:** Değişik çağlarda değişik diller (Latince, Fransızca) dünyaya hâkim olmuştur. Şu anda tüm dünyada birçok bilim alanının ve teknolojinin dili İngilizcedir. İngilizcede okuma, yazma, dinleme ve konuşma becerileri en azından orta-ileri düzeyde olmayan üniversite mezunlarının önündeki iyi profesyonel kariyer alternatifleri sınırlıdır. Yukarıda yeni bilgilerin öneminden söz ettim. Örneğin Clifton'un kitabını okuyabilmek için Türkçeye çevrilmesini bekliyorsanız farklı olmanız zordur. Gerçekten farklı olmak için ise ikinci bir yabancı dilin gerekli olduğunu düşünüyorum.

- **İkinci yabancı dil:** İlk yabancı dilim Almanca olmasına karşın öğrencilerime ikinci yabancı dil olarak Rusça veya Çinceyi öneriyorum. Nedeni basit: Her eğitilmiş Alman İngilizce biliyor. Ama bu Ruslar ve Çinliler için geçerli değil. Üstelik yıllar süren soğuk savaş dönemine karşın şu anda Türkiye'nin bir numaralı ticari ortağı Rusya. Geleceğin ekonomik süper gücü de Çin olacak. Türkiye'den çıkacak iş insanlarının, profesyonellerin ve girişimcilerin Rusya veya Çin'de çalışma olasılıkları, Almanya, Fransa veya İtalya'da çalışma olasılıklarından daha fazla. Farklılaşma konusuna geri dönecek olursak, bir Türk'ün Almanca ile farklılaşmasını pek olası görmüyorum. Öte yandan Rusça veya Çince bilen Türk sayı-sının çok az olduğunu düşünürsek, farklılaşmanın tanımından hareketle doğru ikinci yabancı dilin ne olduğu ortaya çıkar. Rusça ve Çince öğrenmek istemeyenlere Arapça'yı önerebilirim.

Fark edeceğiniz gibi önerdiğim üç yabancı dilin de farklı bir alfabesi var ve üçünü de öğrenmek (orta Avrupa dillerine kıyasla) zor. Kolay olanı seçerek farklılaşmazsınız!

Bilgisayar:

- **Word:** Özgeçmişlerine "Microsoft Word" bildiğini yazanları hayretle karşılıyorum. Benim neslim için Word kullanmayı bilmek belki bir marifet olarak düşünülebilirdi ama artık devir değişti. İki kızım da ilkokul birinci sınıfta Word kullanmayı öğrendiler. Bilgisayar becerileri, günümüzün okuryazarlığıdır; dolayısıyla, bu becerilerin geliştirilmesi tüm üniversite öğrencileri için büyük önem taşımaktadır.

- **Excel:** Sıradan kullanıcıların yıllardır piyasada olan Excel konusundaki bilgisizliği, öğrencilere ilginç bir fırsat sunuyor. Dünyada kullanılan Excel dosyalarının yarısından fazlasında sadece veri ve grafikler olduğunu duyduğumda çok şaşırılmıştım. Sıradan kullanıcılar Excel konusunda çok bilgili değil; ancak farklılaşmak için Excel'de dört işlem yapabilmek yeterli değil. Fonksiyon kullanımını ve pivot tablosunu da bilmek gerekiyor. Özellikle işletme ve mühendislik gibi alanlarda okuyan öğrenciler için Excel ile matematiksel model kurup, parametrik analiz ve optimizasyon yapabilmek gerek. Özetle, farklılaşmak için başlangıç veya orta seviyede değil, "ileri seviyede Excel" şart.

- **Programlama:** Excel ile çok karmaşık modeller kurmak, analiz yapmak ve problem çözmek mümkün. Ama Excel'in sınırlarına geldiğinizde elinizin kolunuzun bağlanmaması gerek. Bunun için Excel makrosu yazabilecek kadar VBA öğrenmek bir öğrenciyi gerçekten farklı kılıyor. Dosyadaki düğmelere tıkladığınızda dosyanın canlı hale gelmesi, rakamların, tabloların ve grafiklerin değişmesi hâlâ (hâlâ diyorum çünkü bunları yıllar önce de yapabiliyorduk) birçok yöneticiyi etkilemek için yeterli. Yeteri kadar VBA biliyorsanız, Excel'i tam bir karar destek sistemi olarak kullanabilirsiniz. Hatta kullanıcının Excel kullandığını fark etmeden kullandığı bir "yazılım" oluşturabilirsiniz.

- Burada VBA'yı örnek olarak kullandım ama kastetmeye çalıştığım, Excel'den öteye gidebilecek bir programlama diline hâkim olmanız idi. Tabii bu C++ da olabilir, Java da olabilir- nasıl bir kariyer peşinde olduğunuza bağlı. Excel'den ileriye gitmenin başka bir yolu da Microsoft'un daha az bilinen uygulamalarına hâkim olmak. En barizi Access ama belki iş hayatında en yararlı olacak olanı MS Project. Özetle, gerçekten farklı bir özgeçmişte "ileri seviyede Excel" in yanında bir şeyler daha yazmalı.

Sektörü tanıma:

- **Derste proje:** Dördüncü sınıf dersinde yapılacak bir proje sayesinde bir sektörü az da olsa tanımak mümkün olabilir. Ancak, eğer sektörü tanımak için tek şansınız bu ise, bu projeye çok zaman yatırımı yapmanız ve mutlaka okul dışına çıkmanız gerekir.

- **Staj:** Özellikle profesyonel bir programda (işletme, mühendislik, hukuk, mimarlık, ...) olan öğrencilerin mutlaka en az bir yaz (8 hafta) staj yapması gerektiğini düşünüyorum. Bir işletme bölümü mezununun finansal hizmetler, sağlık, turizm, üretim, ulaşım, iletişim, enerji gibi sektörler hakkında bilgisi olmadan bu sektörlerde nasıl iş aramaya çıkabileceğini, çıkarsa mülakatta nasıl güvenilirlik algısı yaratabileceğini ve nasıl iş bulabileceğini düşünmekte zorlanıyorum. Kendinizi bir bankanın insan kaynakları çalışanının yerine koyun. Karşınıza gelen ilk aday size aldığı finans derslerini sayıyor, notlarını söylüyor, okuduğu kitabın ve dersi veren hocanın adını veriyor, ikinci aday ise sektörün büyüklüğünden ve ivmesinden bahsediyor, sizin bankanızın pozisyonunu anlatıyor, sektörü bekleyen fırsatları ve tehditleri sayıyor ve yapmış olduğu iki banka stajını karşılaştırıp öğrendiklerini ve gördüğü eksikleri anlatıyor. Hangisini işe alırdınız? İşletme gibi uygulamalı bir alanda üniversitelerin stajı zorunlu tutmamasını anlamakta güçlük çekiyorum. Öğrencilerin üniversitelerinin bu açığını kapatmaları için kendilerinin çaba göstermesi gerekiyor. Tabii üniversite seçerken staj olanaklarına dikkat etmiş olan öğrencilerin işi, epey daha kolay olacak.

- **Yarı zamanlı iş:** Dünyanın birçok ülkesinde öğrenciler daha lisede iken yazları çalışmaya başlıyorlar ve üniversite eğitimleri sırasında haftada 10-15 saat kadar çalışıyorlar. Kanımca bu deneyim öğrencileri kariyerlerine hazırlıyor ve hayata daha hızlı bir başlangıç yapmalarını sağlıyor. Maalesef Türkiye'deki birçok öğrenci için durum farklı. Değişik nedenlerle öğrenciler hiç çalışmadan mezun olabiliyorlar. Akademik durumları birbirine benzeyen iki adaydan birisi üniversite sırasında çalışmış, diğeri çalışmamış ise, işverenin çalışma deneyimi olan öğrenciyi tercih etmesini bekleyebiliriz. Belki de daha önemlisi, gerek staj gerekse yarı zamanlı iş sayesinde öğrenci birden fazla sektörü ve kurumu tanıma fırsatı buluyor ve daha bilinçli tercihler yapabiliyor.

Dünyayı tanıma:

- **Ders:** Üniversitede alınan her derste dünyayı biraz daha tanırız. Özellikle uluslararası ilişkiler, uluslararası ticaret, uluslararası hukuk derslerinde, edebiyat, sosyoloji, insani bilimler ve sanat tarihi derslerinde dünyadaki farklı kültürleri, akımları, toplumsal dinamikleri öğrenebiliriz. Bu dersler kendimize dışarıdan bakmamıza yardımcı olur ve yaratıcılığımıza katkıda bulunur. Bir mühendislik öğrencisi iseniz sadece aritmetik hesap ve bilgisayar bilgisi ile kendinizi farklılaştıramayacağınızı bilmelisiniz.

- **Değişim programları:** Bildiğim kadarıyla (belki çok yeni açılanlar dışında) Türkiye'de Erasmus programına dahil olmayan üniversite yok. Üniversitelerin Erasmus ortaklarının kalitesi ciddi farklılıklar gösterse de artık Türkiye'deki öğrencilerin çok az bir maliyet ile yurtdışı deneyimi kazanması mümkün. Durum böyleyken, Erasmus'a (ve diğer değişim programlarına) katılım oranlarını düşük buluyorum ve öğrencilerin bu işin önemini yeterince kavramadığını düşünüyorum. Örneğin Hollanda'da veya Polonya'da geçirilecek bir dönem öğrenciye paha biçilemez bir deneyim kazandıracaktır. Öğrenci Avrupa eğitim sistemi hakkında birinci elden bilgi sahibi olacak, çok sayıda yabancı arkadaş edinecek, İngilizcesini geliştirecek ve belki biraz

da yerel lisanı öğrenecek, şehirdeki kültürel ve sosyal etkinliklerden yararlanacak, alacağı bir tren bileti ile Avrupa'nın kültür başkentlerini görme fırsatı yakalayacaktır. Belki de en önemlisi, öğrenci başka kültürleri tanıyacak, onlara değer vermeyi öğrenecek ve böylece dünya vatandaşı olmaya doğru bir adım atacaktır.

- **Çalışma hayatı:** Gerçekten kendisini farklılaştırmak isteyen öğrenci, değişim için gittiği ülkede yazın staj yapmayı seçecektir. (Erasmus "extended" anlaşması olan üniversitelerin öğrencileri için bu mümkündür.) Bir ülkeyi gerçekten tanımaya turistik gezilerin pek katkısı yoktur; ülkede yaşamak (ve hatta çalışmak) gerekir. Okulda Alman iş etiğinden bahsetmek ayrı şeydir, sabah 05.58'de kart basarak bu etiği birebir yaşamak ayrı. Almanların bira tüketimi üzerine istatistik okumak ayrı şeydir, sarhoş bir Alman ile iletişim kurmaya çalışmak ayrı. Viyana kuşatmasını lisedeki tarih derslerinde kitapları okutulmuş Emin Oktay'dan öğrenmek ayrı şeydir, Türkleri püskürten Polonyalı ve Bavyeralılar ile tartışmak ayrı.

Çok yönlülük:

- **Sertifikalar:** Hemen herkes üniversite eğitiminin ders dışı aktiviteler ile desteklenmesi gerektiği konusunda hemfikir. Çünkü amaç üniversite eğitiminden sadece bir diploma çıkarmak değil, bu eğitimle mümkün olduğu kadar yaşama hazır hale gelmek. Bazı kariyer uzmanları, öğrencilere özgeçmişlerini doldurmak için sertifika programlarını öneriyorlar. Benim bu konuya bakışım farklı. Gittiğiniz bir günlük yarı-turistik yarı-profesyonel/akademik bir aktiviteden aldığınız her "sertifika" sizin için bir eksi puandır. Bir belgenin "sertifika" olabilmesi için ciddi bir eğitim içeriği ve sonunda bir değerlendirme gerekir. Maalesef Türkiye'de katılım belgesi ile sertifika birbirine karışmış durumda. Özgeçmişinizi, dört yılınızı verdiğiniz üniversite diplomanızın altına bir-iki günlük katılım belgelerini ekleyip "kirletmeyin". Ama 60 saatlik bir eğitim alıp sınavdan geçerek bir sertifika hak ettinizse, bunu yazın tabii. Bir günlük bir doğrudan pazarlama teknikleri sertifikasını kimse ciddiye almaz ama bir Microsoft sertifikasının ağırlığı da tartışılmaz. (Ehliyetin de bir sertifika olduğunu, hem de iş ararken ise yarayabileceğini unutmayın.)

- **Kulüpler:** Öğrenci kulüplerini üniversite yaşamının en önemli parçalarından birisi olarak görüyorum. Öğrenciyken birçok arkadaşımın kulüp aktiviteleri sırasında kendilerini geliştirdiklerine şahit oldum. Bu aktiviteler bazılarının kariyerlerinde diplomalarından daha belirleyici roller de oynadılar. Burada önemli olan, öğrencinin kulübe ayırdığı zaman. Eğer sadece özgeçmişinize yazmak için birkaç kulübe üye olursanız ve aktivitelere katılmazsanız bu pek bir işe yaramaz. Bunun yerine enerjinizi bir kulübe verip o kulüpte organizasyonlara dahil olursanız ve yöneticilik görevi yaparsanız anlamlı bir deneyime ulaşırsınız. Üniversitenin spor takımlarını da en az kulüpler kadar önemli gördüğümü belirtmek isterim. Örneğin o sene şampiyon olmuş voleybol takımının kaptanı olmanız birçok kişi için bütün derslerde A almış olmanızdan daha önemli olabilir. Ama tabii hem kaptanlık yapıyorsanız hem de A'ları alıyorsanız o zaman yaşamda denge konusunda epey bir yetkinlik kazanmışsınız demektir.

- **Hobiler:** 'Farklı ve başarılı olmak için bir hobi edinin' gibi içi boş ve anlamsız bir önerim yok. Her insanın işi dışında ilgi alanları olduğuna eminim. Önerim, hobilerinizi üniversite eğitimi sırasında ihmal etmemeniz, hatta ayırabildiğiniz kadar zaman ayırmanız. Üniversite mezunlarını işe alacak kurumların çoğu sadece sizin üniversite eğitimi ve teknik/mesleki bilginiz ile ilgilenmez, sizi bir bütün olarak değerlendirmeye çalışır. Bir mühendis, bir işvereni integral alma yetkinlikleri ile pek etkileyemez belki ama Türk müziğine, brice veya tarihe olan ilgisi ile etkileyebilir. İşini iyi bilen bir insan kaynakları yöneticisi sizi sadece başvurduğunuz pozisyon için değerlendirmez; kurum içinde ilerleme potansiyelinize göre de değerlendirir. Hobileri olan ve onlara zaman ayırabilen bir birey, bütün enerjisini işe vererek tekdüze bir yaşam süren bir bireyden daha çok ilgi çeker. Burada hobi önerilerinde bulunacak değilim. Ama kitap okumanın (ve sürekli öğrenmenin) tüm yaşam boyunca sürmesi gerektiğini düşünüyorum. Önerim ayda en az bir, ortalamada ise iki kitap

okumanızdır. İki ayda bir kitabın altına düşüyorsanız eğitilmiş insan olma sıfatını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıyasınız demektir.

Sonuç olarak, “farklılaşma”nın (tanım gereği) tek bir tanımı yok. Yukarıda çok boyutlu bir uzayı tarif etmeye çalıştım. Eğer her boyutta “standart” noktada iseniz (yani orta notu alıyorsanız), çok büyük bir kalabalığın bir bireyisiniz demektir. Bu durumda bir kurumun sizi seçmesi için ya en ucuza çalışmayı kabul etmeniz, ya çok şanslı olmanız, ya da yüksek yerlerde bir tanıdığınızın olması gerekir. Öte yandan her boyuttan pekiyi notu alıyorsanız, artık siz kurum seçme ve çalışma şartlarını belirleme noktasındasınızdır. Bir düşünme egzersizi yapalım: Türkçeyi iyi kullanmanın yanında üst düzeyde İngilizce ve orta seviyede Rusça bilen, bilgisayar teknolojilerine bir programlama diline vâkıf olacak kadar aşına, bir bankada staj yapmış ve bir aracı kurumda yarı zamanlı iş deneyimi bulunan, bunun yanında bir dönem yurt dışında okuyup bir yaz da yurt dışında bir sigorta şirketinde çalışmış olan, bir kulüpte başkan yardımcılığı yapıp üniversitenin atletizm takımında yer almış, ayda bir kitap okuyan, Doğu Avrupa filmlerini takip eden ve Çarlık Rusyası tarihine ilgi duyan bankacılık ve bir finans programı mezunu adayın Rusya’da hizmet veren bir Türk bankasına başvurduğunu düşünün ve bu adayın bu işe başladıktan beş sene sonra nerede olabileceğini düşünün. Umarım ne demek istediğimi anlatabildim. Tabii her birey her boyutta en öteye gidemez. Kendinizi nasıl konumlandıracağınız size kalmış. Farklılaşma stratejilerinin de farklı olması beklenir.

Kurumlar çalışanlardan ne bekler?

Her kurum kendi hedeflerine ulaşmasına yardımcı olacak çalışanlar ister. Yukarıda vurgulamaya çalıştığım gibi, profesyonel başarı için taze bilginin yanı sıra, yetkinlikler de büyük rol oynar. Ayrıca yukarıdaki çok boyutlu uzayın her boyutunda farklılaşmak profesyonel başarı olasılığını artırdığı gibi, bireyi sıradanlaşmaktan, aynılaşmaktan çıkarıp onun kendi potansiyeline yakınlaşmasını sağlar. Kurumların çalışanlardan beklentileri zaman içinde değişmiş midir? Bu sorunun cevabını çağımızın önde gelen yönetim gurusu Gary Hamel veriyor. Hamel’e göre geçen yüzyıldaki beklentiler itaat, titiz/itinalı çalışma ve zekaydı. Ama bu özellikler birer meta haline geldiler ve artık yeterli değiller. Bu yüzyıl kurumlarının beklentileri ise inisiyatif alabilme, yaratıcılık ve tutku. Hamel’e katılıyorum. Türkiye’de şu anda geçen yüzyılın özellikleri hâlâ yeterli olabilir. Ancak, kurumlarımız zaman içinde sadece zeki, itaatkar ve titiz çalışanlar ile kendi kendilerini yenileyemeyeceklerini fark edecekler. Yeni ekonominin mimarları ise yaratıcılığı törpülenmemiş, inisiyatif almaktan kaçmayan ve yaptığı işi aşk ile yapanlar olacak.

Bireyler ne için çalışır?

Lise ve üniversite öğrencilerine yaptığım kariyer planlama sunumlarında çok basit bir soru sorarım: “Ne için çalışacaksınız?” Tahmin edebileceğiniz gibi bu soruya en çok verilen cevap “para kazanmak için” oluyor. Dinleyicileri biraz zorlayarak üç-dört cevap daha almak mümkün olsa da, şimdiye kadar hiçbir grup cevap sayısını ona çıkaramadı. Bunun anlamı açık: Öğrenciler başkalarının kendileri için koyduğu hedefler doğrultusunda çalışmaya o kadar alışmışlar ki, yaşamları boyunca ne için çalışacakları gibi basit bir soruyu bile enine boyuna düşünmemişler. Her üniversite öğrencisine bir önerim var: Aşağıdaki on üç maddelik listeyi dikkatle okuyun. Sonra bu on üç maddeden sizin için en önemli üç tanesini seçin ve bunları önem sırasına koyun. Tercihleriniz kariyerinizi belirleyecektir.

1. Maddi kazanç
2. Güç ve nüfuz
3. Çeşitlilik

4. Yaşam biçimi
5. Özerklik
6. Entelektüel hedefler
7. Başkalarına faydalı olma
8. Güvenlik
9. Prestij, statü, marka değeri
10. Aidiyet, ortak değerler ve ilgiler
11. Atlama taşı, pozisyonlama
12. Başkalarını ve ilişkileri yönetme
13. Tanınma, onanma

(Bu listeyi Harvard Üniversitesi Kariyer Merkezi'nde çalışan işletme psikolojisi doktorları James Waldroop ve Timothy Butler'in yazdığı 'İyi İnsanları Geride Tutan 12 Kötü Alışkanlık (12 Bad Habits that Hold Good People Back)'adlı kitaptan çevirerek alıntılıdım.)

Değerleriniz ve kişisel tercihleriniz ile kariyer tercihleri arasındaki ilişkiye birkaç örnek verelim. Sizin için entelektüel hedefler ve yaşam biçimi önemli ise, bir şirkette uzman veya analist olarak başarılı ve mutlu olmanız zordur ama yazar olmayı düşünebilirsiniz. Güvenlik önemli ise, girişimcilik size göre olmayabilir; öte yandan, özerklik ağır basıyorsa girişimciliği düşünmeniz gerekebilir. Çeşitlilik önemli ise danışmanlık ilginizi çekebilir. Aidiyet ve ortak değerler ile başkalarına faydalı olmak öne çıkıyorsa STK'lara yönelmeniz iyi bir fikir olabilir. Üniversite bitmeden kendinizi tanımanız, doğru kariyer seçimi yapmanızı kolaylaştıracak, seçtiğiniz kariyerinizde başarılı olma olasılığını da artıracaktır.

Kariyer seminerlerinde "Bireyler ne için çalışır?" sorusuna benzer ama daha zor bir soru daha sorarım: "Hayatın amacı nedir?" Bu soru biraz fazla uzun vadeli ve felsefi olarak değerlendirilebilir ama üniversite öğrencilerinin mezun olmadan önce bu konu üzerinde düşünmelerini de yararlı buluyorum.

Bireyler nerelerde çalışır?

Bu soruya aldığım cevapları da genellikle yetersiz buluyorum. Öğrencilerin büyük çoğunluğu büyük şirketleri sayıyor. Ama kanımca yarısından fazlası büyük şirketlerde çalışmayacak, çalışırsa da mutlu olmayacak. Büyük şirketlerin yanında şu alternatifleri de değerlendirmelerini öneriyorum: Devlet, KOBİ'ler (özellikle aile şirketleri), daha az popüler olan ama popüleritesi artmakta olan alanlar (medya, sanat, politika, moda, spor, kalkınma, çevre gibi) ve dünyanın en iyi işi olan akademisyenlik. Öğrencilerin hemen hiç düşünmediği bir alternatif de girişimcilik. Halbuki dünyayı değiştirme potansiyeli en yüksek bireyler de girişimciler. Başkaları için çalışmak yerine başkalarına iş alanı yaratma alternatifini de önlerine koymalarını öneriyorum.

Başa dönecek olursak, yaşama hazırlanma sürecinde en büyük sorumluluğun öğrencide olduğunu düşünüyorum. Ortaöğretim sistemimizi kıyasıya eleştirdim ama herkes aynı yollardan geçiyor. Hep şikayet ederek ve sorumluluğu dışarıda arayarak problemin parçası olmak yerine, inisiyatif ve sorumluluk alarak çözümün, yani başarının bir parçası olma zamanı. Doğru seçimler ile kaybedilen zaman telafi edilebilir.

Geç değil. Fırsatlar daha kaçmadı.

Gösterin kendinizi, deęiřtirin dünyayı!

Not: Bu yazıyı okuyup eleştirilerini benimle paylaşan Kutsal Doğan, Asiye Kumru, Senem Timuroęlu, İrfan Karakoç ve imen Günay-Erko'la teşekkür ederim.